

Användning och genomförande av obligatoriska nationella prov i kommunal vuxenutbildning på gymnasial nivå

Tematisk tillsyn
Diarienummer: 2024:9736

Tematisk tillsyn

Tematisk tillsyn är en inspektionsform där Skolinspektionen detaljerat och systematiskt granskar ett utvalt område för att kontrollera att verksamheter uppfyller gällande författningskrav. Området är utvalt efter en riskanalys. De granskade verksamheterna får enskild återkoppling i form av beslut och som regel presenteras även resultaten i en rapport. Rapporten baseras på verksamheterna som har granskats, och kan inte ge en nationell bild av det aktuella området.

Utgångspunkten för en tematisk tillsyn är alla barns och elevers lika rätt till en god utbildning i en trygg miljö.

Citera gärna Skolinspektionens rapporter, men kom ihåg att uppge källa: Skolinspektionen, rapportens namn och år.

Skolinspektionen, Tematisk tillsyn 2025

Diarienummer: 2024:9736

ISBN 978-91-990274-8-7

Innehåll

Sammanfattning	5
I hälften av de granskade verksamheterna konstateras minst en brist	5
De obligatoriska nationella proven används i de flesta fall	5
I en tredjedel av verksamheterna genomförs inte obligatoriska nationella prov i enlighet med författningarnas krav	6
I sex av 30 verksamheter undantas elever från att genomföra obligatoriska nationella prov utan beslut av rektor	6
Flexibiliteten i komvux är en utmaning för att använda och genomföra av de nationella proven	6
Inledning	7
Därför har Skolinspektionen genomfört tillsynen	7
Syfte och inriktning.....	8
Rättslig reglering.....	8
Använda och genomföra nationella prov	8
Rektorn får besluta om undantag för elev från att delta i nationellt prov	9
Huvudmannens och rektorns ansvar	9
Bedömningsgrunder	10
De obligatoriska nationella proven används och genomförs i enlighet med författningarnas krav	10
Elever deltar i alla delar av ett nationellt prov om inte rektor har beslutat att en elev inte behöver delta	10
Tillsynens genomförande	10
Det här visar tillsynen	12
Brister konstaterade i hälften av de granskade verksamheterna	12
De obligatoriska nationella proven används i de flesta fall	13
En tredjedel av verksamheterna genomför inte obligtoriska nationella prov i enlighet med författningarnas krav	13
I sex verksamheter undantas elever från att genomföra obligatoriska nationella prov utan beslut av rektor	14
Andra iakttagelser	16
De nationella proven ses som viktiga underlag inför betygsättningen.....	16

Flexibiliteten i komvux medför utmaningar både i att använda och att genomföra nationella prov	16
Lärare arbetar aktivt för att förhindra fusk, men är osäkra på hur det ska göras	17
Elever som ligger långt ifrån att nå målen avstår ofta från att genomföra nationella prov	17
Avslutande kommentar	19
Proven ses som viktiga betygsunderlag, men osäkerhet finns kring tolkning av författningarna.....	19
Löpande intag i komvux är en utmaning när de nationella proven ska genomföras	19
Elever har rätt till likvärdiga förutsättningar.....	20
Obligatoriska nationella prov måste genomföras i enlighet med författningarna	20
Referenser	22
Bilaga 1 Granskade verksamheter.....	23

Sammanfattning

Skolinspektionen har granskat hur obligatoriska nationella prov används och genomförs i kommunal vuxenutbildning (komvux) på gymnasial nivå. Granskningen visar att proven används i stor utsträckning, men i hälften av de 30 granskade komvuxverksamheterna konstaterades brister.

De nationella proven är ett viktigt stöd för likvärdig och rättvis bedömning och betygssättning av elevers kunskaper. Trots att de nationella proven är obligatoriska i vissa kurser visar Skolverkets statistik att det är många elever som avslutar de aktuella kurserna med ett betyg, utan att ha skrivit ett komplett (alla delprov) obligatoriskt nationellt prov i kursen.

I den här tematiska tillsynen har Skolinspektionen granskat två områden. Det första området handlar dels om att obligatoriska nationella prov ska användas i de kurser där de är obligatoriska, dels om att proven ska genomföras på ett sätt som uppfyller författningarnas krav. Det andra området handlar om att samtliga elever ska genomföra provet, om inte rektorn fattat ett beslut om undantag utifrån särskilda skäl.

I rapporten redovisar vi den tematiska tillsynens samlade resultat. Rapporten avser inte att ge en nationellt representativ bild, utan bygger på det myndigheten uppmärksammat i 30 verksamheter där obligatoriska nationella prov ska användas.

I hälften av de granskade verksamheterna konstateras minst en brist

Vi finner i tillsynen minst en brist hos 15 av de 30 granskade verksamheterna. Tillsynen visar att de vanligaste bristerna handlar om hur de obligatoriska nationella proven genomförs, men Skolinspektionen har även konstaterat brister gällande användningen av obligatoriska nationella prov samt rektors beslut om att undanta enskilda elever från att genomföra obligatoriska nationella prov.

De obligatoriska nationella proven används i de flesta fall

Tillsynen visar att de obligatoriska nationella proven används i de flesta fall. I 4 av de 30 granskade verksamheterna används dock inte alltid obligatoriska nationella prov i enlighet med författningarnas krav. I tillsynen framkommer till exempel att två verksamheter inte använder de obligatoriska nationella proven utan använder sig av äldre nationella prov, där datum för senaste användning passerats. I en verksamhet används egenproducerade prov i stället för obligatoriska nationella prov i ett ämne, och i en annan verksamhet används inte alltid alla delar av ett obligatoriskt nationellt prov.

I en tredjedel av verksamheterna genomförs inte obligatoriska nationella prov i enlighet med författningarnas krav

Skolinspektionens bedömningar visar att det i en tredjedel av de granskade verksamheterna finns brister i själva genomförandet av obligatoriska nationella prov. Det handlar främst om att elevlösningar inte avidentifieras i de delar där det är obligatoriskt samt att eleverna inte har tillgång till korrekta verktyg när de genomför proven. I intervjuerna ger lärare uttryck för en osäkerhet kring flera delar i genomförandet av de nationella proven. Många rektorer säger i intervjuerna att de litar på sina lärare, men säger samtidigt att de sällan är insatta i hur lärarna arbetar med att genomföra dessa prov.

I 6 av 30 verksamheter undantas elever från att genomföra obligatoriska nationella prov utan beslut av rektor

I sex verksamheter förekommer att lärare undantar vissa elever från att genomföra hela eller delar av ett obligatoriskt nationellt prov. Det handlar främst om elever som läser någon av kurserna i ämnet matematik och som till exempel inte har genomfört alla prov under kursens gång.

I tillsynen framgår att rektorerna inte har varit delaktiga i den enskilda lärarens beslut om att undanta elever, och rektorerna uppger att de inte heller har känt till att lärare har undantagit elever från att genomföra obligatoriska nationella prov.

Flexibiliteten i komvux är en utmaning för att använda och genomföra de nationella proven

Komvux präglas av flexibilitet och anpassning till individens behov och livssituation, och nationella prov får därför genomföras löpande.

Flexibiliteten medför samtidigt utmaningar, till exempel när ett obligatoriskt nationellt prov i en kurs eller ämne genomförs flera gånger med täta intervall. Tillsynen visar att många obligatoriska nationella prov genomförs individuellt på de granskade verksamheterna för att möta elevernas behov, och samma prov kan återanvändas med täta intervall. Därmed finns risk att information om provinnehåll sprids till kurskamrater som ska skriva samma prov vid ett senare tillfälle.

För elevernas rättssäkerhet är det viktigt att säkerställa att de obligatoriska nationella proven används och genomförs på ett likvärdigt sätt, inte minst för att elevens resultat på de nationella proven särskilt ska beaktas vid betygssättningen. Huvudmännen behöver därför stödja rektorerna i att säkerställa att obligatoriska nationella prov används och genomförs i enlighet med författningarnas krav.

Inledning

De nationella proven är ett viktigt stöd för likvärdig och rättvis bedömning och betygssättning av elevers kunskaper. Genom proven ska elever få likvärdiga förutsättningar att visa sina kunskaper. Vid betygssättning i en kurs som det ges ett nationellt prov i ska elevens resultat på det provet särskilt beaktas.¹ Av detta skäl är det viktigt att de obligatoriska nationella proven används och genomförs enligt författningarnas krav.

Skolenheten, i detta fall en komvuxverksamhet, ska ha rutiner så att eleverna genomför de nationella proven på ett likvärdigt sätt, och på ett sådant sätt att ett prov kan beaktas som underlag vid en bedömning av elevernas kunskaper i det ämne eller den kurs som provet avser. Vid provgenomförandet ska eleverna ha tillgång till sådant material som anges i lärarinformationen för varje prov. I lärarinformationen anges vilka hjälpmedel som är tillåtna. Mobiltelefon eller annan elektronisk utrustning är inte tillåtna hjälpmedel, om inte annat särskilt anges i lärarinformationen.² Rektorn ansvarar för att bestämmelserna i dessa föreskrifter följs och ansvaret får inte överlåtas.³

Komvux som utbildningsform erbjuder flexibilitet och individanpassning, för att ge vuxna goda möjligheter att studera. Studierna ska anpassas efter individens behov och förutsättningar, exempelvis vad gäller kurslängd, studietakt och vid vilka tider som studierna ska ske. Utbildningar och kurser inom komvux har dessutom kontinuerliga starter under året. Med anledning av den flexibilitet som präglar komvux har de nationella proven i komvux, till skillnad från grundskolan och gymnasieskolan, inte några fasta provdatum utan får genomföras löpande. För varje delprov finns dock ett första respektive sista datum för genomförande.⁴

Därför har Skolinspektionen genomfört tillsynen

Trots att de nationella proven är obligatoriska i vissa kurser visar Skolverkets statistik att det är många elever som avslutar de aktuella kurserna med ett betyg utan att ha skrivit ett komplett (alla delprov) obligatoriskt nationellt prov i kursen.⁵ Av de kursdeltagare som avslutat kurser med ett obligatoriskt nationellt prov på gymnasial nivå inom komvux hade 51 procent genomfört ett helt (samtliga delprov) nationellt

¹ 20 kap. 37 a § skollagen (2010:800) i dess lydelse enligt SFS 2017:1104. Bestämmelsen i 20 kap. 37 a § skollagen har en ny lydelse från den 15 juli 2022 genom SFS 2022:147. Lagen tillämpas första gången i fråga om utbildning som påbörjas efter den 30 juni 2025. Äldre bestämmelser gäller fortfarande för kommunal vuxenutbildning i fråga om kurser som har påbörjats före den 1 juli 2025. Skolinspektionen har i den tematiska tillsynen tillämpat angiven bestämmelse i dess lydelse enligt SFS 2017:1109. När 20 kap. 37 a § skollagen anges i denna rapport avses framöver dess lydelse enligt SFS 2017:1104.

² 18 § andra stycket Skolverkets föreskrifter (SKOLFS 2013:19) om hantering och genomförande av nationella prov i pappersformat.

³ 3 § SKOLFS 2013:19.

⁴ 5 och 6 §§ Skolverkets föreskrifter (SKOLFS 2023:144) om nationella prov i kommunal vuxenutbildning på gymnasial nivå andra kalenderhalvåret 2024 och första kalenderhalvåret 2025.

⁵ Skolverket (2024, s. 38).

prov under 2024. Det är en minskning jämfört med 2023, då 57 procent genomförde ett helt nationellt prov.⁶ Verksamheterna är skyldiga att använda de obligatoriska nationella proven.⁷ Vid betygssättning i en kurs som det ges ett nationellt prov i ska elevens resultat på det provet särskilt beaktas. Om det finns särskilda skäl, behöver dock provresultatet eller resultat på delprov inte beaktas.⁸

Syfte och inriktning

Denna tematiska tillsyn har fokus på huvudmannens och rektorns ansvar att använda och genomföra obligatoriska nationella prov i kurser med obligatoriska nationella prov inom komvux på gymnasial nivå i de utvalda verksamheterna. Syftet är att granska om komvuxverksamheterna uppfyller kraven i författningarna beträffande att obligatoriska nationella prov används och genomförs, samt att samtliga elever genomför provet såvida inte rektor fattat ett beslut om undantag utifrån särskilda skäl. Detta för att resultaten från de nationella proven ska kunna beaktas vid betygssättningen i aktuella kurser.

Rättslig reglering

Använda och genomföra nationella prov

Enligt 4 kap. 10 § första stycket förordning (2011:1108) om vuxenutbildning⁹ ska nationella prov användas inom kommunal vuxenutbildning på gymnasial nivå i de kurser som anges i 10 a § och inom kommunal vuxenutbildning i svenska för invandrare. Syftet med proven är att stödja betygssättningen.

Av 4 kap. 10 a § första och andra stycket förordning (2011:1108) om vuxenutbildning¹⁰ framgår att nationella prov ska användas inom kommunal vuxenutbildning på gymnasial nivå i engelska kurserna 5 och 6, matematik kurserna 1–4 och svenska kurserna 1 och 3 eller svenska som andraspråk kurserna 1 och 3. Proven ska vara uppdelade i delprov som genomförs på vissa dagar eller under vissa perioder.¹¹

Enligt 4 kap. 10 b § förordning (2011:1108) om vuxenutbildning ska eleven skriva uppsatserna i de nationella proven i engelska och svenska eller

⁶ Skolverket (2024), s. 38.

⁷ 4 kap. 10 och 10 a §§ förordningen om vuxenutbildning i dess lydelse enligt SFS 2017:1109. Bestämmelserna i 4 kap. 10, 10 a §§ har en ny lydelse från den 1 januari 2024 genom SFS 2023:655. Förordningen tillämpas första gången i fråga om utbildning som påbörjas efter den 30 juni 2025. Äldre bestämmelser gäller fortfarande för kurser och sammanhållna yrkesutbildningar som har påbörjats före den 1 juli 2025. Skolinspektionen har i den tematiska tillsynen tillämpat angivna bestämmelser i dess lydelse enligt SFS 2017:1109.

⁸ 20 kap. 37a skollagen i dess lydelse enligt SFS 2017:1104.

⁹ I dess lydelse enligt SFS 2017:1109.

¹⁰ I dess lydelse enligt SFS 2017:1109.

¹¹ Första datum och första tidpunkt för genomförande av delprov i de nationella proven samt sista datum för genomförande framgår av 5 och 6 §§ Skolverkets föreskrifter (SKOLFS 2023:144) om nationella prov i kommunal vuxenutbildning på gymnasial nivå andra kalenderhalvåret 2024 och första kalenderhalvåret 2025. Av 6 § SKOLFS 2023:144 framgår att sista datum för genomförande som huvudregel är ett år från första datum för genomförande.

svenska som andraspråk inom kommunal vuxenutbildning på gymnasial nivå på dator eller annan digital enhet. Rektorn får besluta att eleven inte behöver skriva uppsatserna i proven på dator eller annan digital enhet, om det finns särskilda skäl.

Enligt 4 kap. 10 c § förordning (2011:1108) om vuxenutbildning ska elevens namn och övriga uppgifter om eleven vara avidentifierade för den bedömande läraren vid bedömningen av ett nationellt prov som genomförts på dator eller annan digital enhet. I de fall där syftet med avidentifieringen inte kan uppfyllas utan betydande organisatoriska eller ekonomiska svårigheter för huvudmannen, får det dock göras undantag från kravet på avidentifiering. Skolverket får meddela föreskrifter om avidentifiering av nationella prov. Skolverket får även i övrigt meddela de föreskrifter som behövs om nationella prov och om skyldighet att delta i nationella prov.

Enligt 18 § Skolverkets föreskrifter (SKOLFS 2013:19) om hantering och genomförande av nationella prov i pappersformat ska skolenheten ha rutiner, så att eleverna genomför proven på ett likvärdigt sätt och på ett sådant sätt att ett nationellt prov kan användas som underlag vid en bedömning av elevernas kunskaper i det ämne eller den kurs som provet avser. Vid provgenomförandet ska eleverna ha tillgång till sådant material som anges i lärarinformationen för varje prov. I lärarinformationen anges vilka hjälpmedel som är tillåtna. Mobiltelefon eller annan elektronisk utrustning är inte tillåtna hjälpmedel, om inte annat särskilt anges i lärarinformationen.

Enligt 19 § Skolverkets föreskrifter (SKOLFS 2013:19) om hantering och genomförande av nationella prov i pappersformat ska eleverna genomföra ett prov på det sätt som anges i lärarinformationen för provet.

Rektorn får besluta om undantag för elev från att delta i nationellt prov

Av 4 kap. 10 § andra stycket förordning (2011:1108) om vuxenutbildning¹² framgår att när nationella prov används ska eleverna delta i alla delar av proven. Rektorn får besluta att en elev inte behöver delta i ett nationellt prov eller i någon eller några delar av ett sådant prov, om det finns särskilda skäl.

Huvudmannens och rektorns ansvar

Av 2 kap. 8 § skollagen framgår att huvudmannen ansvarar för att utbildningen genomförs i enlighet med bestämmelserna i skollagen, föreskrifter som har meddelats med stöd av lagen och de bestämmelser för utbildningen som kan finnas i andra författningar.

Av 3 § Skolverkets föreskrifter SKOLFS 2013:19 om hantering och genomförande av nationella prov i pappersformat framgår att rektorn

¹² I dess lydelse enligt SFS 2017:1109.

ansvarar för att bestämmelserna i föreskrifterna följs. Rektorn får inte överlåta sitt ansvar enligt första stycket.

Bedömningsgrunder

Nedan beskrivs de bedömningsgrunder som tillsynen utgått ifrån.

Bedömningsgrunder

- De nationella proven används och genomförs i enlighet med författningarnas krav i de kurser i ämnena engelska, matematik, svenska samt svenska som andraspråk där nationella prov ska genomföras.
- Elever deltar i alla delar av ett nationellt prov, om inte rektorn har beslutat att en elev inte behöver delta i någon eller några delar av ett sådant prov.

De obligatoriska nationella proven används och genomförs i enlighet med författningarnas krav

I tillsynen har Skolinspektionen kontrollerat att de nationella proven, inklusive alla delprov, används i samtliga kurser där de är obligatoriska. Vad gäller genomförande har det ingått att följa upp hur verksamheterna arbetar för att säkerställa att instruktionerna i lärarinformationen följs i syfte att skapa likvärdighet i genomförandet av de nationella proven. Det har bland annat ingått att kontrollera att förberedande lektioner genomförs, att uppsatserna i de obligatoriska nationella proven i svenska, svenska som andraspråk och engelska genomförs på dator eller annan digital enhet, såvida det inte finns särskilda skäl för en anpassning, samt att uppsatser som genomförts på dator eller annan digital enhet avidentifieras.

Elever deltar i alla delar av ett nationellt prov om inte rektorn har beslutat att en elev inte behöver delta

I tillsynen har Skolinspektionen kontrollerat att elever deltar i alla delar av ett obligatoriskt nationellt prov om inte rektorn har beslutat att en elev inte behöver delta i någon eller några delar av ett sådant prov. I det har ingått att kontrollera att elever, eller grupper av elever, inte undantas från att genomföra de nationella proven utan att beslut har fattats för respektive elev, samt att sådana beslut har fattats av rektorn.

I tillsynen har det inte ingått att följa upp om eleverna genomför proven vid de utsedda provtillfällena.

Tillsynens genomförande

Tillsynen är genomförd på komvux i kommunernas egen regi i 30 kommuner eller kommunalförbund under våren 2025. De granskade

verksamheterna finns i kommuner där en lägre andel av elever som fått ett godkänt kursbetyg också har genomfört ett helt nationellt prov jämfört med genomsnittet i Sverige. Urvalet eftersträvade också en variation av verksamheter avseende kommuntyp och avseende att undervisningen bedrivs som när- respektive distansundervisning.¹³

Alla verksamheter har besökts fysiskt. Utredarna har under verksamhetsbesöken

- genomfört dokumentstudier (på plats) av de tio senast avslutade kurserna med obligatoriska nationella prov samt de kurser som är aktuella vid tillsynsbesöket
- intervjuat lärare i aktuella pågående eller avslutade kurser med obligatoriska nationella prov
- intervjuat rektorn
- vid behov intervjuat administratör eller annan personal med ansvar för registrering av resultat på nationella prov
- vid behov inhämtat kompletterande muntlig information via telefon eller digital intervju.

Efter verksamhetsbesöket har det samlade underlaget, i form av en tjänsteanteckning, kommunicerats med huvudmannen som har getts möjlighet att lämna synpunkter.

Skolinspektionens bedömningar har redovisats i ett beslut för varje komvuxverksamhet, ställt till huvudmannen. I beslutet framgår det om det finns brister i verksamheten enligt de författningar som tillsynen omfattar. I besluten redovisas vilka omständigheter som ligger till grund för bedömningarna och vilka åtgärder som huvudmannen behöver vidta vid konstaterade brister. I samband med beslut med konstaterad brist har utredarna även erbjudit huvudmannen ett samtal om beslutet med möjlighet att ställa frågor.

En förteckning över de kommuner och kommunförbund som ingått i granskningen återfinns i bilaga 1.

¹³ Variationen utifrån kommuntyp bygger på SKR:s uppdelning av *Storstäder och storstadsnära kommuner*, *Större städer och kommuner nära större stad*, och *Mindre städer/tätorter och landsbygdskommuner*.

Det här visar tillsynen

Tematisk tillsyn resulterar i bedömningar av om det föreligger brister i förhållande till krav i författningarna eller inte. Redovisningen i den här delen av rapporten fokuserar på de brister som Skolinspektionen har konstaterat och vad de består i. Iakttagelserna här avser alltså de 15 verksamheter där vi konstaterat brist.

De brister som har identifierats redovisas uppdelat på tre avsnitt. I det första avsnittet beskrivs identifierade brister som rör användande av obligatoriska nationella prov. I det andra avsnittet redogörs för de brister som har identifierats gällande själva genomförandet av de obligatoriska nationella proven. Dessa två avsnitt utgör den första bedömningsgrunden. I det tredje avsnittet redogörs för den andra bedömningsgrunden, det vill säga de brister som har identifierats gällande rektors beslut om undantag för enskilda elever från att genomföra obligatoriska nationella prov.

Brister konstaterade i hälften av de granskade verksamheterna

Skolinspektionen kan konstatera att de granskade verksamheterna ofta, men inte alltid, använder de nationella proven i kurser på gymnasial nivå där de är obligatoriska.

Av de 30 granskade verksamheterna är det 15 verksamheter som har minst en brist. Tre verksamheter uppvisar brister avseende båda bedömningsgrunderna. Tillsynen visar att den vanligaste bristen gäller hur de obligatoriska nationella proven genomförs, men Skolinspektionen har även konstaterat brister gällande att obligatoriska nationella prov inte alltid används samt att elever undantas från att genomföra obligatoriska nationella prov utan att beslut fattats av rektorn.

Tabell 1. Typ av brist och antal verksamheter med bristen. Totalt har granskningen identifierat 15 verksamheter med minst en brist.

Bedömningsgrund	Antal verksamheter med brist*
1a) De obligatoriska nationella proven används i enlighet med författningarnas krav	4
1b) De obligatoriska nationella proven genomförs i enlighet med författningarnas krav	10
2) Elever deltar i alla delar av ett obligatoriskt nationellt prov om inte rektorn har beslutat att en elev inte behöver delta i någon eller några delar av ett sådant prov.	6

* Flera verksamheter har mer än en brist.

De obligatoriska nationella proven används i de flesta fall

Tillsynen visar att obligatoriska nationella prov används i flertalet verksamheter, men i 4 av 30 granskade verksamheter används inte alltid de obligatoriska nationella proven i enlighet med författningarnas krav.

Två verksamheter använder prov där datum för sista användning passerats

I två verksamheter används en felaktig utgåva av ett nationellt prov. I dessa verksamheter har elever genomfört äldre nationella prov där föreskrivet datum för senaste användning passerats. Dessa prov är därmed inte längre giltiga. Enligt intervjuer med lärare och rektor i den ena verksamheten var anledningen till detta att läraren upptäckt att tillåtna provutgåvor av nationella prov sålts och spridits via sociala medier och att läraren därför bedömt att risken för fusk var hög.

I en verksamhet används inte alltid alla delprov

De nationella proven består av olika delar och är obligatoriska. Tillsynen visar att i en verksamhet används inte alltid alla delprov i engelska. Lärare uppger att anledningen till detta är att det kan vara svårt att genomföra till exempel muntliga delprov med enstaka deltagare, eller att lärare anser sig ha tillräckligt underlag för betygsättning även utan att använda aktuellt delprov. Undantag från att delta i hela eller delar av ett obligatoriskt nationellt prov får endast beslutas av rektor när särskilda skäl föreligger. Att lärare har tillräckligt beslutsunderlag utan resultat på ett nationellt prov är inte att anse som särskilda skäl.

I ett fall har lärare valt bort att använda obligatoriska nationella prov till förmån för egenproducerade prov

I tillsynen framkommer att en verksamhet inte genomförde obligatoriska nationella prov i matematik under 2024. Enligt lärare finns det för få nationella prov att alternera mellan utifrån att verksamheten har löpande intag till kurserna. I syfte att minska risken för fusk har lärare därför i stället använt andra prov som slutprov för eleverna i matematik.

En tredjedel av verksamheterna genomför inte obligatoriska nationella prov i enlighet med författningarnas krav

I fem verksamheter har elever inte tillgång till korrekta verktyg vid genomförandet

Av författningarna framgår att vissa delprov ska skrivas på dator eller annan digital enhet samt att eleverna ska ha tillgång till sådant material som anges i lärarinformationen för varje prov.¹⁴ I tre fall har de delprov som rör skriftlig framställan i ämnena svenska, svenska som andra språk eller

¹⁴ 4 kap. 10 b, c § vuxenförordningen i dess lydelse enligt SFS 2017:1109 och 18 § SKOLFS 2013:19.

engelska skrivits på papper i stället för på dator eller annan digital enhet. I två verksamheter har elever genomfört de obligatoriska nationella proven i kurser i matematik utan tillgång till de verktyg som anges i lärarinformationen, till exempel tillgång till formelsamling och miniräknare.

I 6 av 30 verksamheter avidentifierar lärare inte elevlösningar

I kurser där de nationella proven innehåller skriftlig framställning ska dessa genomföras på dator eller annan digital enhet. Av vuxenförordningen framgår att elevernas prov som genomförts på dator eller annan digital enhet ska avidentifieras inför lärarnas bedömning av dem.¹⁵ Tillsynen visar att detta inte alltid sker i sex verksamheter. Den vanligaste orsaken som lärare anger i intervjuerna är att kursen har få elever och att avidentifiering ändå inte ger den anonymitet som avses. Några lärare uppger som skäl att de känner igen hur eleverna skriver och att det då känns onödigt att avidentifiera elevernas svar. Andra lärare uppger att de helt enkelt glömt bort att avidentifiera elevernas prov. Lärarnas uppfattning om vikten med avidentifiering skiljer sig åt även mellan lärare inom samma verksamhet.

I en verksamhet genomförs inte alltid förberedande lektioner

I vissa kurser i svenska, svenska som andra språk och engelska ska lärare enligt lärarinformationen genomföra en förberedande lektion inför delprov där eleverna ska skriva en uppsats. I en av de besökta verksamheterna framgår av intervjuer med lärarna att förberedande lektion inte alltid genomförs. Både intervjuade lärare och rektorn uppger att lärare i kurser i engelska som ges på distans, i stället uppmanat eleverna att läsa förberedelsematerialet på egen hand.

Beslut om anpassning under provgenomförande utan föregående omsorgsfull analys i en verksamhet

Av lärarintervjun i en verksamhet framgår att beslut om anpassning av provgenomförandet för en elev fattats av lärare vid provtillfället, utan att beslutet föregåtts av en omsorgsfull analys av konsekvenserna av anpassningen. Att en sådan analys ska göras anges i lärarinformationen för provet. Detta fick som konsekvens att lärare bedömde att elevens provresultat inte var tillförlitligt. Av intervjun med rektorn framgår att beslutet om anpassning inte förankrats hos rektorn.

I sex verksamheter undantas elever från att genomföra obligatoriska nationella prov utan beslut av rektor

Av de intervjuer som Skolinspektionen har genomfört med både lärare och rektorer framgår att de nationella proven generellt ses som viktiga underlag inför betygssättningen. Trots det visar tillsynen att det finns lärare i sex verksamheter som undantar elever från att delta i ett obligatoriskt

¹⁵ 4 kap. 10 c § vuxenförordningen i dess lydelse enligt SFS 2017:1109. 18 § SKOLFS 2013:19.

nationellt prov, eller i någon eller några delar av ett sådant prov, på ett sätt som inte är tillåtet enligt författningarna. Det gäller främst elever som läser någon av kurserna i matematik. Lärare i de aktuella verksamheterna uppger i intervjun att elever undantas när det är tydligt för läraren att eleven inte kommer att få ett godkänt kursbetyg och eleven förväntas läsa om kursen. Det kan exempelvis handla om elever som inte har genomfört alla prov under kursens gång och kanske inte heller varit aktiv i kursens slutskede.

Av intervjuer med rektorerna framgår att de inte har varit delaktiga i den enskilda lärarens beslut om att en eller flera elever inte behöver genomföra hela eller delar av ett obligatoriskt nationellt prov. Rektorerna uppger även att de inte heller har känt till att lärare har undantagit elever från att genomföra proven.

Andra iakttagelser

I detta avsnitt ges en sammanfattande beskrivning av övrig information som har framkommit genom denna tematiska tillsyn. Underlaget för nedan beskrivna iakttagelser utgörs av intervjusvar och dokumentanalyser från samtliga verksamhetsbesök, oavsett om besöket resulterade i en konstaterad brist eller inte. Uppgifterna har inte använts i bedömningen av om verksamheterna efterlever regelverket, utan är iakttagelser som bedömts vara relevanta för att förstå i vilka sammanhang som rektorerna och lärarna verkar. Några av dessa iakttagelser beskrivs här.

De nationella proven ses som viktiga underlag inför betygssättningen

Av de intervjuer som Skolinspektionen har genomfört med både lärare och rektorer framgår att de tycker att det är viktigt att de obligatoriska nationella proven används. I intervjuerna beskriver lärarna de obligatoriska nationella proven som viktiga underlag inför betygssättningen. I flera intervjuer säger lärare även att de skulle önska att det fanns nationella prov i fler ämnen.

Flexibiliteten i komvux medför utmaningar både i att använda och att genomföra nationella prov

Även om de nationella proven är uppskattade underlag inför betygssättning, så är det många lärare och rektorer som lyfter utmaningar med likvärdigheten i att använda och genomföra de obligatoriska nationella proven. I intervjuerna framkommer flera exempel, i framför allt matematik, där lärare planerar och genomför obligatoriska nationella prov för endast en elev. Av författningarna framgår att rektorn ansvarar för att bestämmelserna i föreskrifterna följs vad gäller hantering och genomförande av nationella prov i pappersformat.¹⁶ Men i intervjuerna säger de flesta rektorer att de litar på sina lärare och är sällan insatta i lärarnas utmaningar med att möta elevernas behov vid genomförandet av dessa prov. Lärarna lämnas då att hantera utmaningen med att genomföra de obligatoriska nationella proven med korta intervall utan att provinnehållet sprids.

Lärare resonerar olika kring att använda olika provutgåvor

Till skillnad från i gymnasieskolan får de nationella proven inom komvux genomföras löpande. Sista datum för genomförande är som huvudregel ett år från första datum för genomförande.¹⁷ Hur länge en provutgåva får

¹⁶ 3§ SKOLFS 2013:19.

¹⁷ 5 och 6 §§ SKOLFS 2023:144.

användas anges även i lärarinformationen. Detta innebär att det är möjligt att använda flera olika utgåvor av nationella prov under samma period.

Under intervjuerna resonerar lärare i flera verksamheter kring problematiken med fusk när samma obligatoriska nationella prov används vid flera olika tillfällen, ofta med täta intervall. Andra lärare säger att sannolikheten att provens innehåll röjs är försumbar eller att de kan se på resultatet om en elev fuskar och att de därför inte har uppfattat detta som något problematiskt.

Lärarnas resonemang och sätt att hantera risken för fusk skiljer sig åt både mellan olika verksamheter och inom samma verksamhet. Intervjuer med några lärare framkommer att de – oavsett om det finns fler tillåtna utgåvor som kan användas – alltid använder en och samma provutgåva. I en del verksamheter används konsekvent de senast framtagna nationella proven. Lärare i andra verksamheter har andra lösningar, till exempel att de alltid använder sig av olika tillåtna äldre utgåvor när proven genomförs vid olika tidpunkter. Det finns också exempel där lärare har tre tillåtna provutgåvor som de använder och att de väljer provutgåva utifrån situation för att eleverna inte ska veta vilken version de ska skriva.

Svårt att följa upp att en elev skriver en viss provutgåva endast en gång

Det förekommer att elever genomför nationella prov flera gånger i samma kurs, då elever inte nått godkänt betyg i den aktuella kursen vid tidigare tillfälle. De nationella proven är ett viktigt stöd för likvärdig och rättvis bedömning och betygssättning av elevers kunskaper. Genom proven ska elever få likvärdiga förutsättningar att visa sina kunskaper. Ur en rättvis- och likvärdighetsaspekt så bör en elev därför inte skriva samma provutgåva mer än en gång. En del lärare uppger dock att det kan vara svårt att följa upp vilka provversioner som en elev tidigare skrivit, särskilt om eleven kommer direkt från gymnasieskolan eller byter utbildningsanordnare.

Lärare arbetar aktivt för att förhindra fusk, men är osäkra på hur det ska göras

I flera verksamheter framkommer exempel på hur elever har gjort för att försöka fuska. Exempel som kommit fram i intervjuerna är bland annat fusklappar på toaletter, smarta klockor och dolda mikrofoner. I tillsynen framkommer att lärare i alla verksamheter arbetar aktivt för att försöka förhindra eleverna från att använda otillåtna hjälpmedel. Det finns dock en osäkerhet både inom och mellan verksamheter hur lärarna ska göra för att säkerställa att otillåtna hjälpmedel inte används under provet.

Elever som ligger långt ifrån att nå målen avstår ofta från att genomföra nationella prov

I princip alla intervjuade lärare framhåller betydelsen av de nationella proven. Enligt flera lärare uppmanar de alltid eleverna att genomföra de obligatoriska nationella proven, men säger att det är ändå ganska många

elever som avstår från att närvara då proven genomförs. Lärare säger att det främst handlar om elever som upplever att de redan misslyckats under kursens gång och inte tror att de kommer att klara det nationella provet.

Avslutande kommentar

Denna avslutande kommentar bygger på innehållet i tillsynsbesluten, övrig information som inhämtats inom granskningen samt intervjuer med lärare och rektorer. Tillsynen har omfattat 30 komvuxverksamheter. Resultaten avser de granskade verksamheterna och ger inte en nationell bild av det granskade området och kan därför inte generaliseras.

Skolinspektionen konstaterar att riskbilden delvis bekräftas, då de obligatoriska nationella proven oftast, men inte alltid, används i de granskade verksamheterna. Skolinspektionens bedömningar visar samtidigt att hälften av verksamheterna har brister i hur proven genomförs eller rektorns beslut om att elever får undantas från att genomföra proven.

Proven ses som viktiga betygsunderlag, men osäkerhet finns kring tolkning av författningarna

Tillsynen visar att verksamheterna ser de obligatoriska nationella proven som viktiga stöd i lärarnas betygssättningsprocess. Den visar även att rektorerna har tillit till lärarnas kompetens och ansvarstagande när det gäller att planera och genomföra de obligatoriska nationella proven, men att rektorerna sällan är insatta i hur lärarna arbetar med att genomföra dessa prov. Samtidigt framgår att det finns en osäkerhet hos lärarna kring flera delar av genomförandet av de nationella proven. Det rör till exempel hur länge provutgåvor får användas, vilka verktyg som ska användas samt vem som får ta beslut om att undanta elever från att genomföra ett nationellt prov. I dessa avseenden behöver lärare få mer ledning. Rektorn har ett ansvar att följa upp och säkerställa att lärarna har de förutsättningar som behövs. Enligt författningarna ansvarar rektorn för att verksamheten har rutiner, så att proven kan genomföras på ett likvärdigt sätt och på ett sådant sätt att de kan användas som underlag vid en bedömning av elevernas kunskaper. Rektorn är också ansvarig för att det material som anges i lärarinformationen finns tillgängligt.¹⁸ Bristerna visar att rektorerna i de granskade verksamheterna behöver ta större ansvar för att de obligatoriska nationella proven genomförs enligt författningarna.

Löpande intag i komvux är en utmaning när de nationella proven ska genomföras

Flexibilitet och anpassning till individens behov och livssituation tillsammans med löpande intag till olika utbildningar är centrala utgångspunkter för utbildningen inom komvux. Denna flexibilitet kan till exempel innebära att ett obligatoriskt nationellt prov i en kurs eller ämne genomförs flera gånger med täta intervall för att möta elevernas behov. Granskningen visar att många obligatoriska nationella prov genomförs individuellt, och samma prov kan därför återanvändas med täta intervall.

¹⁸ 18 § SKOLFS 2013:19.

Därmed finns risk att information om provinnehåll sprids till kurskamrater som ska skriva samma prov vid ett senare tillfälle. Ett viktigt syfte med proven är att elever ska få likvärdiga förutsättningar att visa sina kunskaper. Lärares olika hantering och val av provutgåvor, som framkommit i tillsynen, är därför väsentliga ur ett likvärdighetsperspektiv. Så länge provutgåvor används inom den tillåtna användningsperioden, så är möjligheten att använda olika utgåvor ett sätt att minska risken för fusk. Det är viktigt att det finns en likvärdighet i hur obligatoriska nationella prov genomförs i olika verksamheter. Lärarna behöver därför få ett tydligt stöd i hur de kan använda olika provutgåvor.

Elever har rätt till likvärdiga förutsättningar

För elevernas rättssäkerhet är det viktigt att säkerställa att de obligatoriska nationella proven genomförs på ett likvärdigt sätt, inte minst för att elevens resultat på dessa prov särskilt ska beaktas vid betygssättning i en kurs eller ett ämne. Tillsynen visar att lärare, både mellan och inom samma verksamhet, följer lärarinformationen olika noga. Rektor behöver följa upp att lärarinformationen tolkas på samma sätt inom verksamheten. Rektorer och huvudmän behöver också se till att lärare kan ge eleverna tillgång till rätt verktyg, till exempel dator, när de nationella proven genomförs.

Enligt författningarna kan rektorn besluta om att undanta elever från att skriva obligatoriska nationella prov, men endast om särskilda skäl föreligger. Tillsynen visar dock att i praktiken är det ofta lärare som på egen hand fattar dessa beslut, utan att rektorerna har kännedom om att så sker. Att elever undantas från att genomföra ett obligatoriskt nationellt prov när lärare exempelvis anser att elever inte är redo för att genomföra provet med godkänt resultat, skulle kunna tolkas som att lärare är flexibla och anpassar kursen till individen. Det finns dock risk lärarnas beslut om att undanta elever från att skriva provet uppfattas som en förhandsbedömning, där elever inte anses kunna få åtminstone ett godkänt resultat på ett obligatoriskt nationellt prov.

Obligatoriska nationella prov måste genomföras i enlighet med författningarna

Skolinspektionen har återkommande konstaterat stora skillnader i elevers möjligheter och förutsättningar i komvux.¹⁹ En förklaring som förts fram handlar om svagheter i ansvarstagande från huvudmän och rektorer vad gäller styrning och ledning av verksamheterna, samt insikten i de krav som gäller för utbildningen.²⁰ Denna granskning visar att det även gäller för användning och genomförande av obligatoriska nationella prov.

Skolinspektionen vill tydliggöra att huvudansvaret för utbildningen åligger skolans huvudman. Att sätta betyg är en myndighetsutövning och

¹⁹ Se till exempel Skolinspektionen (2024b) och Skolinspektionen (2025c).

²⁰ Skolinspektionen (2025b), s. 42. Se även till exempel Skolinspektionen (2021), Skolinspektionen (2024a) och Skolinspektionen (2025a).

obligatoriska nationella prov syftar till att vara underlag inför lärares betygssättning. Denna granskning visar att obligatoriska nationella prov inte fullt ut används och genomförs enligt författningarnas krav. Huvudmännen behöver därför stödja rektorerna i att säkerställa att obligatoriska nationella prov används och genomförs i enlighet med lagens krav.

Referenser

Förordning (2011:1108) om vuxenutbildning.

Skolinspektionen (2021). *Studieavbrott i kommunal vuxenutbildning. Huvudmäns och rektorers arbete med att främja fullföljande av studier och motverka avbrott.*

Skolinspektionen (2024a). *Granskning av betygsrätten i vuxenutbildningen Återrapportering av regeringsuppdrag om betygsrätten och hur denna används.*

Skolinspektionen (2024b). *Undervisningstiden i kommunal vuxenutbildning Återrapportering av regeringsuppdrag om omfattningen och fördelningen av undervisningstiden i kommunal vuxenutbildning.*

Skolinspektionen (2025a). *Rektors arbete för rättvisande och likvärdiga betyg i kommunal vuxenutbildning – med fokus på utbildning som utförs på entreprenad.*

Skolinspektionen (2025b). *Skolinspektionens årsrapport 2024. Iakttagelser och erfarenheter från året som gått.*

Skolinspektionen (2025c). *Studie- och yrkesvägledningen i komvux med fokus på grundläggande och gymnasial nivå.*

Skollagen (2010:800).

Skolverket (2024). *Elever och studieresultat i kommunal vuxenutbildning 2023. Beskrivande statistik, dnr 2024:1158.*

Skolverkets föreskrifter (SKOLFS 2013:19) om hantering och genomförande av nationella prov i pappersformat.

Skolverkets föreskrifter (SKOLFS 2023:144) om nationella prov i kommunal vuxenutbildning på gymnasial nivå andra kalenderhalvåret 2024 och första kalenderhalvåret 2025.

Bilaga 1 Granskade verksamheter

Kommunal vuxenutbildning i följande kommuner/kommunalförbund:
Burlöv
Fagersta
Falköping
Flen
Gnosjö
Hagfors
Hjo
Hylte
Kalmarsunds gymnasieförbund
Karlsborg
Lapplands kommunalförbund
Lidköping
Ljungby
Lysekil
Mariestad
Mönsterås
Ronneby
Strömstad
Svenljunga
Söderköping
Tanum
Tyresö
Töreboda
Uddevalla
Uppvidinge
Vaggeryd
Vårgårda
Kunskapsförbundet Väst
Värnamo
Örebro